

NEVĀ'Ī'YE ATFĒDĪLEN BİR ESER MU'AMMEYĀT-I ESMĀ-İ HÜSNĀ

AGĀH SIRRI LEVEND

'Alī Şīr Nevā'ī adına kayıtlı olan bir eseri bu yazımla edebiyat âlemine tanıtmak istiyorum. Eser, *Risāle-i hall-i mu'ammeyāt-ı Esmā-i Hüsnā* adını taşımaktadır. Atıf Ef. Ktp.nda 2039 numarada kayıtlıdır.

Nüshanın vasfı : cildin sırtı meşin, üstü çiçekli kâğıd, cildin eni boyu 21,3 cm X 13,3 cm, yazının 13,3 cm X 7,5 cm. kâğıd Venedik, yazı ta'lik; zahriyede vakıf mührü var; başlık kaba tezhipli, bahis başları kırmızı, sayfa kenarları ve bahis araları yıldız çerçevesi; varak sayısı 24, her sayfada satır sayısı 13. Eser şöyle başlıyor :

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ وَبِهِ نَسْتَعِیْنُ
الْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِیْنَ وَالصَّلٰوةُ وَالسَّلَامُ عَلٰی اَسْعَدِ الْاَنْبِیَاءِ وَالْمُرْسَلِیْنَ وَعَلٰی
آلِهِ وَصَحْبِهِ اَجْمَعِیْنَ

Mu'ammā-yı Hū limünşi'ihî

دل نمیکرد نظر اغیار را

داد اهل شوق دل دلداری را¹

Yazana ait bulunan bu ilk muamma şöyle açıklıyor : Madde-i isim "ehl" dūr ve "şevk"dur. Her biri gönül virür "Hū" olur.

Bu açıklamayı şu sözler takibediyor :

Hall-i mu'ammeyāt-ı Esmā-i Hüsnā li'Alīşīr Nevā'ī
Mu'ammā-yı ism-i Zāt müstecmī'-i cemī'-i şifāt

نیست حدّ خامه از نام اله

دم زدن باید زبان دارد نگاه²

¹ Gönül yabancılara bakmaz. Gönül adamı olanlar Dildar'a gönül verdiler.

² Kalem için Allah'ın adından başka sınır yoktur. Söylemek gerektir ki dilin gözü vardır.

‘Alî Şîr Nevâ’î’nin eseri olarak gösterilen bu muammaların ilki şöyle açıklanıyor : Madde-i isim “İlah”dür. “Hâme”ta’bîr buyurulan “elif”dür ki haddi ف dür; olmasa “el” kalur له ile cem‘ olunur, ism-i “Allah” hâşıl olur.

İkinci Muamma :

Er Raḥmān

نیست دل محرم هم آنرا لب مکر
حرفی از نامش مدد باشد مکر 3

Bu muamma da şöyle açıklanıyor : Madde-i isim “maḥrem”dür. “Nîst”den murād olunan ل kalbile “el” olur. “Maḥrem” daḥi ḳalbile “merḥam” olup “leb”i ki “mîm”dür; olmasa “raḥm”, “an” lafzile ve mevcūd olan “elif lām” ile cem‘olunduḳda “Er Raḥmān” olur.

Böylece 96 muammayı açıklamaları takibediyor. Son muamma “El Bir”dir. Bu son muamma da açıklandıktan sonra eser şöyle bitiyor :

حل معنیات اسما بالتام
شد بتحریر نظیرای زمان
مخلصمرا با فکر کردم حساب
کشت تاریخش بلطف مستعان

۱۱۶۰

Nevā’î’nin Farsça *Mu‘ammā* risalesini biliyoruz. Nevā’î *Ḥamsetü’l-müteḥayyirîn* adlı eserinde Cāmî’ye ait hâtıralarından, bu arada kendi eserlerinden bahsederken, *Mu‘ammā* risalesini nasıl kaleme aldığını anlatıyor : Nevā’î birgün, zamanında çok moda olan muamma konusu üzerinde düşünüyormuş. Mevlānā Şerefe’d-dîn ‘Alî Yezdî’nin bu fende yazdığı eseri ve aynı konuda birçoklarının kaleme aldığı risaleleri hatırlamış. Muamma hakkında ortaya konulan birçok kurallarla terimler bu risalelerde iyi sıralanmadığı için, muamma fennine yeni başlıyanlar, muammanın şartlarını ve kurallarını iyice kavriyamıyorlarmış. Nevā’î bunları düşünürken Cāmî ziyaretine gelmiş, Nevā’î düşüncelerini an-

³ Ona gönül değil dudak mahremdir. Ancak onun adından bir harf imdat edebilir.

latmış. Cāmī'yi memnun görünce, himmet etseniz de bu fende bir "muhtaşar" kaleme alsanız, demiş. Cāmī de, sen üzülme, diyerek iki üç günde manzum bir "muhtaşar" kaleme alıp Nevā'î'ye vermiş. Fakat fazla kısaltıldığı için, eser acemilerin kolayca anlayamayacakları hale gelmiş. Nevā'î müsaade istiyerek daha kolay anlaşılacak bu risaleyi meydana getirmiş. Görülüyor ki Esmā-i Hüsnā muammalarının bu risale ile münasebeti yoktur.

Divanlarındaki muammalara gelince: (Nevā'î'nin dört divanında bulunan Türkçe muammalarından başka, Farsca divanının elimizde bulunan iki nüshasından birinde 157, ikincisinde 341 Farsca muamma vardır.) Fakat her iki nüshadaki muammalar arasında da bu risaledeki muammalar yoktur. "Esmā-i Hüsnā" muammaları gerçekten Nevā'î'nin ise, Nevā'î'nin yeni bir eseri karşısında bulunuyoruz demektir.

Türkçe açıklamalar, her şeyden önce dil bakımından Nevā'î'nin olamaz. Risalenin sonunda görüldüğü gibi, bunlar Nazîrā mahlaslı şairindir. Edirneli şair Ahmed Lebîb'in kardeşi ve şair Mehmed Kāmî'nin yeğeni olan İbrāhîm Nazîrā (Ö. H. 1188=M. 1774), çağının tanınmış kişilerindendir. Bursalı Tâhir 'Osmanlı Mü'ellifleri'nde (c.II, s. 45), bu bilgiden bahsederken. "Muṭāla'a-güzâr-ı 'âcizî olan ḥaṭṭ-ı dest-i fâzilânelerile muḥarrer büyük bir mecmû'alarında resâil-i âtiyeden 16 sı mündericidir" diyerek 29 eser adı veriyor ki, bunlar arasında *Mu'ammeyât-ı manzûme* "Esmā-i Hüsnā, Esmā-i Muḥammedî, Esmā-i Enbiyâ, Esmā-i Şahâbe, Esmā-i meşâyihî cāmî'dir" adını ve notunu taşıyan bir eser de bulunmaktadır. Bursalı Tâhir'in bahsettiği mecmua nerededir? Bunu bilmiyoruz. Olabilir ki, bu mecmuada öteki muammalarla birlikte Nevā'î adına kayıtlı bulunan bu muammalar da vardır. Eğer o mecmuada da "Muammeyât-ı Esmā-i Hüsnā li 'Alîşîr Nevā'î" kaydı bulunuyorsa, Bursalı Tâhir bu kaydı görmemiş de olabilir. Yahut bu mecmuadaki "Esmā-i Hüsnā" muammaları Nazîrā'nın ayrı muammalarıdır.

Risale, Nazîrā'nın kaleminden çıkmışa benziyor. Yazar, eserin sonundaki Farsca kıt'ada, "Nazîr" kelimesiyle 1160 yılında risaleyi tamamladığını bildiriyor. Anlaşıyor ki risale, muammaların altındaki Türkçe "hal"ler ve baştaki Farça "Hū" muammasıyla birlikte, Nazîrā'nındır. Geri kalan Farsca 96 muammaya gelince, Nazîrā'nın tanınmış bir şair olması ve eserin başında "ḥall-i mu'ammeyât-ı Esmā-i Hüsnā li

‘Alişir Nevā’î’ kaydının bulunması, bu muammaların Nevā’î’ye ait olması ihtimalini kuvvetlendiriyor. Ancak kesin bir hükme varacak durumda değiliz. Nazîrâ’nın ‘Osmânlı Mü’ellifleri’nde adları geçen eserlerini arayıp bulmak, ayrıca Nevā’î’nin muammaları üzerinde araştırmalarda bulunmak gerekir. Bu konu üzerinde yapılacak araştırmalara imkân sağlamak için, nüshanın faksimilesini vermeyi uygun buldum.
